

še dodatno znanje in veščine, denimo računalniške, da bi razvijali estetsko in kritično mišljenje. Spoznajo, da so za nesnovno kulturno dediščino pomembni kriteriji, s katerimi izberejo iz tega preživetega življenja tisto, kar je vredno in pomembno, tako zanje kot za prihajajoče generacije. In tako člani skupine najprej drug drugemu povedo svojo zgodbo, jo zaokrožijo in tematizirajo. Tako namesto pisnega zapisa nastane pripoved, zapisana v video posnetek. Študentka Univerze za tretje življenjsko obdobje, Milojka Babšek Valentinčič, je tako v Bristolu posnela zgodbo svojega življenja z naslovom Vrnitev v mojo dolino. Pripoveduje o starem očetu, ki je služil vojsko v treh cesarstvih in ji je zapovedal: »Vrni se v svojo dolino ...« A Milojka je odšla iz svoje doline, šla študirat v Ljubljano, prejela zeleni indeks. Bila je na zboru tabornikov v Makedoniji, z dekleti iz svojega razreda je na maturantski izlet potovala z ladjo. V Dubrovniku so dekleta sedela ob prazni mizi v razkošnem hotelu z litrom radenske, čez dve uri so naročila še en liter. To je bilo v tistih časih mogoče. Milojkina zgodba, njene fotografije, njena pripoved, zvok deročih Soče, vse to nam priključuje v spomin kulturo nekega obdobja.

Nastal je dokument nekega časa. Takšna je metoda ustne zgodovine.

Na Univerzi za tretje življenjsko obdobje se na izobraževalnih srečanjih prenaša strukturirano znanje, veliko prostora pa je tudi za znanje, ki ga v študijsko skupino prinašajo člani skupine. Prav tisto osebno in skupno izkustveno znanje, ki izobraževanje naredi živo in povezano s celoto študentovega življenja. Lahko bi rekli, da v posameznih študijskih krožkih, pa naj gre za študijski krožek o krajevni zgodovini, antropologiji, književnosti, psihologiji ali drugih področjih, prihaja do izraza in v javnost (v obliki študij, raziskav, člankov, javnih nastopov) bogata nesnovna kulturna dediščina starejših.

Na Univerzi za tretje življenjsko obdobje pa bi želeli spodbuditi tudi prenos nesnovne dediščine obrtniških veščin. Zato bi potrebovali prave upokojene obrtnike, pravo orodje, prave delavnice in seveda študente, ki bi po določeni metodologiji to dediščino tudi dokumentirali. Tu pa se odpira že nova zgodba o nesnovni kulturni dediščini.

VKLJUČEVANJE DEDIŠČINE V TURISTIČNO PONUDBO

Primer projekta »Prisluhni glasu vasi«

Na Veliki planini Center za razvoj Litija v sodelovanju z Občino Kamnik spodbuja strokovno vključevanje dediščine v turistično ponudbo območja. Skupaj z Občino si v zadnjem letu intenzivno prizadevajo za zaščito sira trnič, ki je velika posebnost Velike planine. Pripravljena sta Pravilnik o tehnološkem postopku izdelave trniča in Pravilnik o pogojih podeljevanja pravice do uporabe kolektivne blagovne znamke Trnič. Glede na to, da znajo ta posebni sir izdelati samo še nekateri pastirji, Občina Kamnik želi spodbuditi izdelavo trničev, saj so pomemben del dediščine Velike planine. Z zaščito trničev bi ohranili del identitete planine, saj siri veljajo za posebne in jih v taki obliki ne poznajo nikjer drugje. Pri pripravi etnološkega prispevka k pravilniku o siru trniču je sodeloval tudi prof. dr. Janez Bogataj, ki je med drugim zapisal »da so trniči vrsta posušenih sirov z Velike, Male in Gojske planine, oblikovanih in okrašenih iz kislega sira ter imajo ne le prehranjevalni, ampak tudi ritualno-simbolni pomen. Domačini imenujejo tak sir »trnč« (Bogataj 2011). Znanje izdelovanja trničev se je v precej omejenem številu ohranilo v današnji čas. Trniče so izdelovali iz posnetega kislega mleka, število izdelanih trničev pa je bilo vedno parno, saj so te sire pastirji podarjali ženam in dekletom kot darila oziroma darove v znak zvestobe in ljubezni, pomenili so tudi obljubo zakona. Po nekaterih izjavah sogovornikov naj bi bil par okrašenih trničev pravzaprav podoba ženskih dojk, saj so pastirji menili, da »ima tudi ženska prsi v par«. O izvirih in razvoju te vrste sirov je razmeroma malo znanega. Vsi raziskovalci so enotnega mnenja, da lahko govorimo o arhaični pojavi obliki, ki ne skriva le vprašanja o vlogi in pomenu medspolnih odnosov v t. i. tradicionalni družbi, ampak

nas privede tudi do hipotetičnih sklepanj o povezanosti s staroselskimi kulturami in z antiko (Bogataj 2011).

Okrašeni darilni siri trniči z Velike, Male in Gojske planine so brez dvoma ena od posebnosti kulturne dediščine pastirstva in pastirske kulture na tem delu slovenskega prostora (Bogataj 2011). Zaščita pomeni tudi postavitev določenih pravil, ki se jih bodo morali izdelovalci v prihodnje držati (postopek izdelave, velikost, oblika in podobno). Izdelana bo tudi grafična podoba ter oblikovana enotna embalaža, v kateri se bodo trniči tržili kot turistični spominek.

Aktivnosti na Veliki planini Center za razvoj Litija izvaja v okviru mednarodnega projekta »Prisluhni glasu vasi« (angl. Listen to the Voice of Villages), ki ga sofinancira Evropski sklad za regionalni razvoj. Splošni cilj projekta je izboljšanje konkurenčnosti in privlačnosti obrobniških podeželskih naselij z neizkoriščeno naravno, kulturno in tradicionalno dediščino z novo turistično zvezo, katere glavni cilj bo zavzemanje za trajnostni turizem. Poleg tega je pomembno ustvariti nov model upravljanja za razvoj turizma (trajnostni turizem ali nišni turizem), kot tudi za spodbujanje in izboljšanje turistične ponudbe podeželskih območij. Projektna ideja izhaja iz žal negativnega konteksta, ki je tipičen za številna območja Srednje Evrope, označujejo pa ga problemi depopulacije, demografskih sprememb zaradi hitrega staranja prebivalstva ter pomanjkanje in nezadostnost prostorskih razvojnih politik. Ta ruralna območja imajo že dolgo časa težave s konkurenčnostjo, privlačnostjo in z nezaposlenostjo. Na drugi strani pa imajo ti predeli ogromno naravno, kulturnozgodovinsko in rokodelsko bogastvo. Ti viri lahko ob primernem

* Tina Mučič, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., delo na evropskih projektih, Center za razvoj Litija, d. o. o. 1270 Litija, Kidričeva cesta 1, E-naslov: tina.mucic@razvoj.si

Trnič in pisave.

Foto: Vesna Erhart, Velika planina, 13. 7. 2010

Rezka Mali z obiskovalci Velike planine izdeluje trnič.

Foto: Barbara Strajnar, Velika planina, 14. 7. 2011

izkoriščanju postanejo pravi »ekonomski motorji« teh območij. Glavni cilj projekta je tako povečanje konkurenčnosti teh ruralnih marginalnih območij z neizkoriščenim turističnim potencialom z vzpostavitvijo in implementacijo novih orodij teritorialnega upravljanja ter oblikovanje novih pilotnih projektov v okviru sektorja trajnostnega turizma (Mučič 2011: 58–63).

V okviru projekta smo določili tri pilotna območja, na katerih izvajamo pilotne aktivnosti. Na že omenjeni Veliki planini smo bili v preteklih letih priča silovitemu turističnemu razvoju. Dandanes se sooča s padcem turističnega obiska in potrebo po modernizaciji infrastrukture in ureditvi cestno-komunalnih razmer. Drugo območje je Jablaniška dolina, ki velja za območje z naravnimi vrednotami in ohranjeno kulturno dediščino podeželja s potenciali za razvoj turizma na kmetijah. Tudi na Dolah pri Litiji je turizem pred leti že zaživel, vendar tudi zamrl. Potencial za trajni razvoj turistične dejavnosti obstaja v kreiranju celostne ponudbe in trženju turističnega proizvoda »Oglarska dežela«.

Na vseh treh pilotnih območjih potekajo različne aktivnosti, ki prispevajo k vzpostavitvi oziroma nadaljnjemu razvoju območij. Na Veliki planini so bile aktivnosti zgoščene v proces zaščite sira trniča in pripravo brošure *Po pastirskih poteh*. V sodelovanju z Zavodom za varstvo narave, Zavodom za varstvo kulturne dediščine, Arboretumom Volčji Potok, s Planinskim društvom Domžale in še z nekaterimi akterji ter strokovnjaki je bila izdana žepna knjižica na 36 barvnih straneh. Predstavljena je bogata naravna, kulturna in duhovna dediščina pastirskega življenja. Pastirske poti z Male na Gojsko in Veliko planino povezuje 12 točk na poti, ki so ravno tako predstavljene v knjižici. Poleg tega je na vznožju Velike planine na novo postavljenih nekaj informativnih tabel z zemljevidom poti na Veliko planino, po sami planini pa je bilo postavljenih tudi preko 300 enotnih usmerjevalnih tabel.

Na Dole pri Litiji so tradicijo kuhanja oglja pred več kot 100 leti prenesli italijanski oglarji. Način priprave kope in življenje oglarske družine si lahko obiskovalci ogledajo na posameznih oglarskih kmetijah. V okviru projekta je bila izdelana celostna grafična podoba Oglarske dežele, spletna stran (www.dole.si), izhaja tudi informativno glasilo *Oglarček* za vse lokalne prebivalce, izdelani so bili promocijski letaki za oglarske domačije, organizirana prireditev Oglarska dežela 2010 in 2011, postavlje-

nih 34 usmerjevalnih, pet označevalnih in dve informativni tabli. Na pilotnem območju v Jablaniški dolini vsak mesec v sodelovanju z lokalnim prebivalstvom izide lokalno glasilo *Novice iz Jablaniške doline*. Izdelani so bili promocijski letaki za kmetije in HACCP¹ sistem za turistične kmetije, dvakrat je bila organizirana tudi prireditev Dan jagod in špargljev ter Dnevi odprtih vrat na kmetijah v Jablaniški dolini. Jablaniška dolina ima velik potencial v razvoju turizma na kmetijah, vendar ravno tako kot v Oglarski deželi nimajo sredstev za postavitev koncepta promocije in razvoja turizma.

Primer mednarodnega projekta »Prisluhni glasu vasi« nakazuje, da je izvajanje evropskih projektov le orodje za zagon novih aktivnosti za ohranjanje dediščine kot elementa trajnostnega razvoja v določenem okolju. Poiskati moramo načine, kako nadaljevati vse zgoraj naštetе aktivnosti po koncu projekta, kar prispeva k dodani vrednosti in trajnosti rezultatov projekta in zagotavlja kontinuiteto pri upravljanju z dediščino.

Viri in literatura

Arhiv Centra za razvoj Litija, <http://www.listentothevoiceofvillages.org/Summary.aspx>, 19. 10. 2011.

BOGATAJ, Janez: *Trnič iz Velike in Male planine*. Neobjavljen prispevek k Pravilniku o tehnološkem postopku izdelave trniča in Pravilniku o pogojih podeljevanja pravice do uporabe kolektivne blagovne znamke Trnič. Litija: Center za razvoj Litija, 2011.

MUČIČ, Tina: *Trajnostni razvoj in kulturna dediščina v evropskih projektih: Uporabnost etnologije in kulturne antropologije*. Neobjavljeno diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2011.

¹ Angl. *Hazard Analysis Critical Control Point*, kar pomeni 'analiza tveganja in ugotavljanja kritičnih kontrolnih točk'. Gre za mednarodno metodo zagotavljanja varne prehrane. Pregled po HACCP sistemu morajo imeti opravljene kmetije, ki želijo na svojih kmetijah prodajati pridelke in streči prehrano.